

Тема. Філософія тотожності Ф.В.Й. Шеллінга.

Фрідріх Вільгельм Йозеф Шеллінг (1775-1854 рр.) навчався у Тюбінгенському теологічному інституті. Він був професором Йєнського (1798-1803 рр.), Ерлангенського (1820-1826 рр.), Мюнхенського (з 1827 р.), Берлінського (з 1841 р.) університетів. У філософії Шеллінга виділяють декілька сфер його діяльності: натурфілософію (з середини 1790-х рр.), трансцендентальний або естетичний ідеалізм (1800-1801 рр.), філософію тотожності (до 1804 р.), філософію свободи (до 1813 р.), позитивну філософію (до кінця життя). У перший період своєї діяльності Шеллінг приділив увагу натурфілософії, завдання якої вбачав у розкритті послідовних стадій розвитку природи від нижчих форм до вищих. Проте природу розумів як проявлення несвідомого життя розуму, який з його точки зору, нібито проходив ряд етапів: від нижчих — неорганічної природи – до вищих – органічної, знаходив своє завершення у виникненні свідомості. Шеллінг намагався знайти паралелізм, існуючий між різними рівнями розвитку природи, з одного боку, і ступенями розвитку людської свідомості, з іншого. Природне тіло він розумів як продукт взаємодії протилежно направлених сил: позитивних і негативних зарядів електрики, полюсів магніту тощо. При цьому Шеллінг опирався на нові відкриття у фізиці, хімії, біології, рішуче виступав з критикою механіцизму в природознавстві, прагнув показати, що вся природа у цілому може бути пояснена за допомогою принципу доцільності, який лежить в основі життя. Отже, натурфілософія Шеллінга — спроба відродження неоплатонівської ідеї світової душі, яка пронизує усі космічні стихії і забезпечує єдність і цілісність природного буття, всезагальний зв'язок природних явищ. Разом з тим, Шеллінг розвивав діалектичний погляд на природу. На відміну від неоплатонізму, він доводив, що суть природи виражається через протиборство полярних сил, зразком яких є магніт. Кожне явище природи — результат боротьби таких сил. Ця боротьба складає структуру усього живого. Вчення Шеллінга являє собою також спробу перебороти кантівські протиставлення природи світові свободи. Обидві ці сфери, на його думку, розвиваються із єдиного начала. Таким

началом є абсолютна тотожність об'єкта і суб'єкта. Це означає, що його філософія природи і філософія тотожності — об'єктивний ідеалізм. Його призначення — показати, як із єдиного першоначала, що є ані суб'єктом, ані об'єктом, народжується усе різноманіття універсуму. Згідно з Шеллінгом, це деякий „творчий акт”, який, будучи непізнаваним для розуму, є предметом особливого виду нераціонального осягнення — інтелектуальної інтуїції. Вона являє собою єдність свідомої і несвідомої діяльності. Оскільки інтуїція такого роду притаманна небагатьом обдарованим натурам, то філософія — є доля геніїв, які можуть проникати туди, куди не здатні навіть заглянути розуми звичайних смертних. Значне місце у філософській системі Шеллінга посідає проблема свободи. Він розв'язує її на основі своїх уявлень про людину як істоту, яка суміщає протилежні риси добра і зла. Людина за Шеллінгом, — не ізольована істота, а учасник історичного процесу, у якому зло перемагається добром. У цьому процесі історія проходить фази, „світові епохи”: від стану, де немає свободи, а свідомість затьмарена злом, до пануючого добра, до царства Бога на землі. Характер історичного процесу, на його думку, надособистісний: ступінь свободи, який доступний людині, залежить від „світової епохи”, до якої належить кожний індивід, та від досягнутого суспільством пізнання необхідності. Основу доступної людині свободи Шеллінг, услід за Кантом, бачив в особистому началі — „розумоосяжному характері” індивіда, який передує досвіду, не залежить ні від часу, ні від обумовленої часом необхідності. Шеллінгівська соціально-філософська концепція дістала назву „філософії прозріння”. Підставою для цього є інтерпретація Шеллінгом історії як поля діяльності — творчого прозріння — Абсолюту. Історію Шеллінг завжди розглядав як прозріння Абсолюту. „Абсолютне” у Шеллінга постало у вигляді єдності, абсолютної тотожності суб'єктивного (розуму) та об'єктивного (природи), свідомого та несвідомого, суб'єкта та об'єкта — неосяжного розумом діяльного первня. Діяльність Абсолютного охоплює природу, людський розум та історію. При цьому в кожній сфері діяльності Абсолютне переслідує одвічно притаманну його розумові мету. У царині

історії такою метою є досягнення ідеалу всезагального правового устрою. Зазначений ідеал реалізується в історії єдиною колективною волею всього людського роду. Окремому індивідові осягнення ідеалу не до снаги. Водночас колективні зусилля складаються з індивідуальної діяльності конкретних людей. З цього випливає, що кожен індивід повинен розпочинати з того, на чому зупинився його попередник. Для того ж, щоб в історії не було перерви, люди мають активно користуватися розумом та свободою, шанувати традицію та надбання попередніх генерацій. Історію філософ розглядав як завзяту, нічим не обмежену гру свободи й водночас як панування сліпої необхідності. Саме необхідність спрямовує діяльність конкретних індивідів — гру індивідуальних свобод — в єдине історичне річище. Вона ж визначає кінцеву мету їхньої діяльності. Будь-які свавільні дії неспроможні порушити величну ходу необхідності. Сама ж ця необхідність може бути осягнута лише через абсолютний синтез усіх дій. У такому синтезі, згідно з Шеллінгом, будь-які дії знаходять для себе підґрунтя саме тому, що джерело необхідності, тобто розуму та свободи, знаходиться в Абсолютному — єдиному й кінцевому первні всього суцього. Ідеалом історії, на думку Шеллінга, є досягнення всезагального правового устрою — побудова міжнародної інституції, своєрідної „держави держав”, спроможної забезпечити гармонійні міждержавні зв'язки, міжнародну злагоду, дотримання загальних законів на всіх рівнях міжнародного спілкування. Така орієнтація, як вважав філософ, є гарантом гармонійності загальнолюдської історії й водночас гарантом безпеки окремих держав. Створенню „держави держав” передують дві необхідні умови: по-перше, всезагальне поширення принципів правової держави та однакової зацікавленості у збереженні устрою всіх держав; по-друге, 23 підпорядкованість усіх держав єдиному закону. Для регуляції міждержавних зв'язків Шеллінг пропонував заснувати загальний ареопаг народів, що має формуватися з представників усіх культурних народів. Для уникнення зіткнень між державами та народами, на думку філософа, можна застосовувати об'єднану могутність держав, силу їхнього спільного впливу. Спрямованість

всесвітньої історії до ідеалу Шеллінг розглядав у вимірах прогресу. Рівень правової організації суспільства і постає у зв'язку з цим як найхарактерніший критерій прогресу. Саме в правовій організації найглибше та найефективніше реалізує себе свобода. Згідно з цим критерієм філософ періодизував загальну історію на три відносно самостійні доби. У першому періоді історії господарює лише доля, тобто сліпа сила, що холодно й несвідомо руйнує все прекрасне та велике. Цю добу Шеллінг назвав „трагічною”. Впродовж неї зникають великі імперії, руйнуються культури, гинуть найшляхетніші представники людського роду, повернення яких на землю залишається для людства загальною одвічною мрією. Другий період історичної драми характеризує реалізація загального задуму природи. Він розпочинається, на думку вченого, з установлення кордонів Римської імперії, інтеграції народів та держав у ті чи інші спільноти, обмеження руйнаційних тенденцій тощо. Третій період розпочинається з приходом Бога, з прозріння людини щодо співвідношення свободи та необхідності. Місце сліпої долі чи веління природи заступає провидіння. Настає доба реалізації Абсолюту, тобто повної та цілковитої свободи. Філософія Шеллінга справила великий вплив на європейську думку XIX-XX стст. Її ірраціоналістичні ідеї одержали розвиток у філософії життя (А. Бергсон) і в екзистенціалізмі, у тому числі російському (М. Бердяєв). Діалектика натурфілософії Шеллінга, його вчення про розвиток багато в чому сприяли формуванню філософії Гегеля.